

Virve-Ines LAIDMÄE

KUNSTI MÕJUJÕU UURIMISE SOTSIOLOOGILISI ASPEKTE

Kunstid ja meie. Kui palju on siin peidus kõikvõimalikke suhtumisi. Kas või selliseid, mis heal juhul on ükskõiksed, halvemal eitavad üldse kunstide vajalikkust. Kunstieitus avaldub näiteks järgmises: «Meie oleme asjalikud inimesed, milleks aega raisata mingisugustele piltidele. Kui juba hing vajab, mine restorani ja kuluta seal oma energiat. Tehnika — see on kõik. Unistan hoopis oma autost, kui imetlen maastikku kasesaluga»; «Kunst muutub tarbetuks, sureb lihtsalt ajapikku välja»; «Kunst ei ole tõsine tegevus, vaid ainult mingi tingel-tangel. Jutud sellest, nagu kunst õilistaks inimest, ja muu säärane on puhas jama». Need ei ole väljamõeldud sõnad, vaid täiesti reaalselt öeldud mõtted. Seesuguselt väitis osa TRÜ-s kõrgharidust taotlevatest noortest, seejuures kunstiignorantsi esines niihästi matemaatikute ja füüsikute kui ka filoloogiaüliõpilaste seas.¹

Need olid äärmuslikud seisukohad, ent ka ilma otsese eitusega võib kohutavat korda saata. Mõtlen vahepealsetel aastatel kunstisfääri alahindamist meie igapäevaelus ja riigi poliitikas, kus teaduse, tehnika ja majanduse areng on toimunud kunste unustades. Ainult kunstidest rääkides probleem ehk isegi aheneb. Tundub, et inimene, tema heaolu ja areng on siiani olnud kõrvaline. Inimene eksisteeris tootmise jaoks, mitte tootmine ei eksisteerinud inimese tarvis. Kes arvab, et need on mineviku probleemid, eksib. Praegushetkelgi on põhjust nentida: «Midagi ei muutu seni maani, kuni ei kao see kultuurivaenulikkus, mis on olemas, vaatamata ilusatele sõnadele.»²

Ometi on kunstilembuse vajalikkusest üksikindiviidile ja ühiskonnale kirjutatud palju, seda juba Platoni ja Aristotelese aegadest peale. Kunsti toetuseks on pakutud ülistavaid arvamusi: «Kunstivajadus... aitab pidevalt, sajand sajandi järel luua bioloogilise liigi *Homo Sapiens* isendist inimest, ... kujundada temas suutlikkust elada ja orgaaniliselt lülituda ... ühiskonna reaalsesse elutegevusse»³; «Isiksuse igakülgne ja harmooniline ... kujundamine ilma kunstita on täiesti võimatu»⁴.

Kunstist mitte huvitunud võiksid õlgu kehitades kinnitada, et eeltoodud väited on üksnes teoreetikute väljamõeldis, esteetikust entusiastide omakasupüüdlik jutt. Miks on siis kunst meile igapäevaelus vajalik, miks on inimese arengut soodustav kunstinäitustel, kongsertidel ja teatris käimine, raamatute lugemine ning praktilised loovharrastused? Kahjuks ei ole kunsti toime resultaadid koheselt märgatavad ega ka taju hetkel arvulistes mõõtühikutes täpselt väljendatavad. Praeguses kirjutises püütakse sotsioloogilise andmestiku najal kunsti mõjujõule pildilikumat kuju anda, seda nähtavamaks teha.⁵

¹ Stolvitš, L. Kas kunstil on tulevikku? Tln., 1982, 5—7.

² Kongressi sõnavõttudest (L. Tormis). — Sirp ja Vasar, 1987, 9. okt.

³ Еремеев А. Ф. Лекции по марксистско-ленинской эстетике. Ч. II, III. Социально-коммуникативная природа искусства. Свердловск, 1971, 64.

⁴ Stolvitš, L. Kas kunstil on tulevikku?, 63.

⁵ Kirjutise allikmaterjaliks on Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituudi elulaadi sotsioloogia sektoris 1985. aastal korraldatud Eesti töötava elanikkonna ankeetküsitlus «Kodu, töö ja vaba aeg» (välja jäid õpilased, üliõpilased, pensionärid ja koduperenaised). Koguti ca 2000 ankeeti. Vastajateks olid mehed vanuses 18—60 ja naised 18—55.

Kunsti huvi⁶ ja inimese vaimuspotentsiaal

Esimene samm on jälgida kõige üldisemalt, mida endast kujutab kunstisoodne hoiak ja missugune on selle roll inimese väärtusorientatsiooni süsteemis. Lähtehüpoteesi esitamisel toetutakse M. Kagani inimtegevuse süsteemsuse ideele. M. Kagani järgi on inimese põhitegevusliikideks teadmuslik, ümberkujundav, väärtusorientatsiooniline, kommunikatiivne ja kunstitegevus. Viimane neist moodustub ülejäänud nelja tegevusvormi ühtimisel. Kätkeb ju kunstiline kujund endas teadmuslikku informatsiooni, hinnangut, tegelikkuse tunnetamist, uue «reaalsuse» loomist ja lõpuks, et kunstiteose sisu oleks vastuvõetav, veel märgilist, kunsti «keelelist» komponenti.⁷ Niisiis esineb kunstiteos «inimtegevuse kujundliku mudelina»⁸. Ent kunstiteose vastuvõtt teatud määral kordab kunstiloomes protsessi, on sellega isomorfne, analoogiline. Seetõttu peaks kunstitarbimine, meid huvitavalt kunstiga suhtlemise väärtustamine samuti koondama oma struktuuris elutegevuse erisuguseid aspekte. Siit vägagi paeluvad küsimused: esiteks, kas sotsioloogiline andmestik lubab väita, et kunstitarbimisel ühenduvad eluväärtused, ja teiseks, mida seesugune koondumine sisuliselt ikkagi tähendab?

Vastuste leidmiseks jälgitakse Eesti töötajaskonna eluväärtuste süsteemi⁹ üksikelementide omavahelisi seoseid (korrelatsioonikoefitsient r). Kõige rohkem on tugevaid seoseid ülejäänud valdkondadega sellistel hoiakutel nagu kunstitarbimise, enesetäiendamise, kehakultuuri, lemmikharrastuste, kutsetegevuse ja ühiskondliku töö tähtsustamine (tab. 1). Ent esimesel kohal on tugevate seoste arvukuselt kunstiorientatsioon. Tulemust võikski hüpoteetiliselt tõlgendada, et kunstihuvis koondub mitmekülgne aktiivsus. (Sellest tuleb juttu veidi hiljem.) Integratsiooniastmelt jõuab kunstihuvile küllaltki lähedale suundumus enesetäiendamisele. Sellise hoiaku korral on ootuspärane, et väärtustatakse ka kutsetegevust, ühiskondlikku aktiivsust, enda füüsilise arendamist, hobisid, kunstiga suhtlemist, peetakse vajalikuks olla kursis maailmasündmustega jne.

Kuigi kunstisfääri tähtsustamisel nimetati üldjuhul kaalukaks ka kõiki ülejäänud eluvaldkondi, on üks neist siiski erand. Nimelt nii kunstihuvis listele kui ka selle sfääri ignoreerijatele on ühesugusel määral oluline aineiline kindlustatus. See eluorientatsioon on üks väheseid, millel pole ka paljude teiste eluväärtuste puhul eristavat võimet, s.t. tabelis 1 korrelatsioonid puuduvad või on nõrgad. On alust väita, et aineiline heaolu kuulub inimese esimate tarviduste hulka, ta on tähtis enamikule töötajatele (küsitluse andmeil 91,2%-le) ja seda igasuguse eluhoiaku puhul. Otsekohe tuleb aga rõhutada, et eriti silmatorkavalt tähtsustab seda elukülge hõlbuelu ja lõbusate ajaveetmisvormide otsija.

Ent kuidas käitatakse siis, kui perekonna sissetulekud järsult paranevad? Tegusa kunstisõbra juures põhjustab see nihe Moskva sotsioloogide andmeil kunstihuvi tähelepanavat aktiivistumist. Nüüd on võimalik osta varem hinna tõttu kättesaamatuid kunstiteoseid, rohkemal hulgal raamatuid, minna sagedamini kogu perega teatrisse jms. Vastandgrupis, s.o. vähese kunstikiindumusega inimestel, niisugust hoiakut ei ole. Mida enam

⁶ Käesolevas kirjutises on kunstihuvi puhul silmas peetud huvitumist raamatutest, filmi- ja teatrikunstist, muusikast ning kujutatavast kunstist.

⁷ Каган М. С. Человеческая деятельность. (Опыт системного анализа.) М., 1974, 120—123.

⁸ Каган М. С. Лекции по марксистско-ленинской эстетике. Л., 1971, 276.

⁹ Eluvaldkondi, mille tähtsust paluti vastajail hinnata, oli 16. Need olid perekond, laste heaolu, lemmikharrastus, kutsetegevus, vaheldusrikas elu, armastus, majanduslik heaolu, informeeritus, omalooming, loodus, sõpradega suhtlemine, lõbus ajaveetmine, enesetäiendamine, sport, ühiskondlik töö ja kunstihuvide rahuldamine. Korrelatsiooni olemasolu üksiktunnuste vahel tähendab, et teatud liiki hoiakud on omavahel keti lülidena seotud ja tingivad vastastikku üksteise aktiivistumise.

Korrelatsioon eluväärtuste vahel *

Eluvaldkonnad	Viibimine sõprade ringis	Perekonnaelu	Lemmikhar-rastus	Armastus	Ühiskondlik tegevus	Kutsetegevus	Vaheldusrikas elu (uued kohad ja inimesed)	Majanduslik heaolu	Informatsioon	Lõbus aja-veetmine	Kunsti-huvide rahuldamine	Enesetäiendamine	Kehakultuur	Omalooming	Puhas, rikkumata loodus	Lapsed, nende käekäik
Viibimine kindlas sõprade ringis		+	++	++	+	+	++	0	0	++	++	+	+	+	0	0
Perekonnaelu	+		+	++	+	+	0	+	0	0	+	+	+	0	+	++
Lemmikhar-rastus	++	+		++	++	++	+	0	+	0	++	++	++	++	+	0
Armastus	++	++	++		+	+	0	+	0	0	++	++	+	+	+	++
Ühiskondlik tegevus	+	+	++	+		++	+	0	+	0	++	++	++	++	0	0
Kutsetegevus	+	+	++	+	++		+	0	++	0	++	++	+	+	+	+
Vaheldusrikas elu (uued kohad ja inimesed)	++	0	+	0	+	+		+	0	++	++	+	+	+	0	0
Majanduslik heaolu	0	+	0	+	0	0	+		0	++	0	0	0	0	+	0
Informatsioon	0	0	+	0	++	++	0	0		0	++	++	++	+	++	+
Lõbus aja-veetmine	++	0	0	0	0	0	++	++	0		+	0	+	+	0	+
Kunsti-huvide rahuldamine	++	+	++	++	++	++	++	0	++	+		++	++	++	++	+
Enesetäiendamine	+	+	++	++	++	++	+	0	++	0	++		++	++	++	+
Kehakultuur	+	+	++	+	++	+	+	0	++	+	++	++		++	++	+
Omalooming	+	0	++	+	++	+	+	0	+	+	++	++	++		++	0
Puhas, rikkumata loodus	0	+	+	+	0	+	0	+	++	0	++	++	++	++		++
Lapsed, nende käekäik	0	++	0	++	0	+	0	0	+	+	+	+	+	0	++	

* Tabel on koostatud korrelatsioonikoefitsientide alusel. ++ tugev seos; + keskmine seos; 0 seos puudub. Negatiivseid korrelatsioone ei esinenud.

suureneb kodu jõukus, seda märgatavamalt eemaldutakse kunstist, seda harvemini vajatakse ja otsitakse kunstielamusi ning -muljeid.¹⁰

Kunstivaldkonna puhul on vägagi üllatuslik tihe seos teiste elusfääridega. See tõik näib osutavat, et sügava kunsti-huvi kujunemise eeltingimuseks on üldine ergas ellusuhtumine. Kunstiaktiivsus moodustub nagu mosaikilindudest — iga valdkond annab talle osa oma aktiivsusest. Ja mida enamates elusfäärides ollakse tegus, seda suurem on tõenäosus süvema kunsti-huvi tekkeks. Kui kujutada isiksuse arenguskeemi tõusva astmes-tikuna, siis paiknevad selle tipus ennekõike kaks elusuundumust: mitmekülgne ja sügav kunsti-huvi ning enesetäiustuspüüe. Uheskoos moodustavad nad isiksuse kõrgemate vaimsete väärtuste maailma. Vähemalt elu-väärtuste tasandil kehtib järeldus: **kunsti-harvimise tase peegeldab inimese üldist vaimset arengutaset.** Kindlasti võib ette tulla juhtumeid, kus muidu passiivne inimene on kunsti valdkonnas vastu ootusi hoopiski aktiivne.

¹⁰ Минасьян С. Г. Художественно-эстетическая потребность и воспитание молодежи. — В кн.: Социологические проблемы культуры. М., 1976, 56—60.

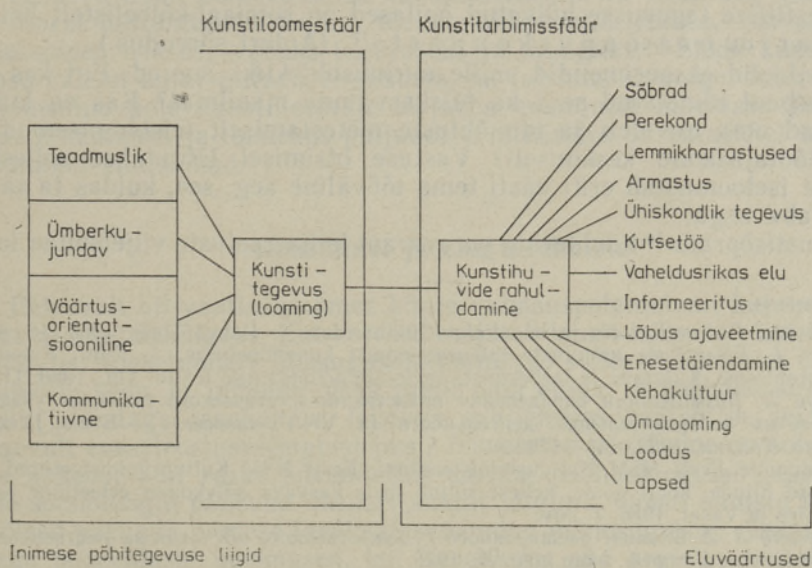
Märgatav on kunstiaktiivsuse tagasimõju inimese toimekusele teistes elusfäärides. Selle tööga mittetunnistamine oleks kunsti olemuse vaesustamine. Kunstiga võrreldes on ülejäänud hoiakutel omavahel tunduvalt harvemini tugevaid seoseid. Kui enamik tegevusvaldkondi arendab igaüks inimese mingit kindlat külge, toimib kunst isiksusele tervikuna, esildudes kogu eluhiakute süsteemi täiustajana. Kunsti toime eripära võiks olla mõju kõigekülgsus, universaalsus. Seesugust tulemust võib pidada küllaltki ootamatuks ja ehk isegi liialdatuks. On hea, et seda järeldust toetavad teistegi uurijate mõtted. J. Foht-Babuškin kirjutab: «Loomulikult polnud ka varem kahtlust, et progressiivne kunst õilistab inimhinge, aitab kaasa inimeste ideelis-moraalsete veendumuste ja esteetiliste ideaalide kujundamisele, üldse teeb inimest inimlikumaks. Ootamatu oli kunsti mõju tugevus ja toime universaalsus.»¹¹

Kunstitegevus oma mõju mitmekesisusega rikastab inimest sisemiselt, kogu tema vaimumaailma, ning nüüd, hingelt ja vaimult rikkam, suudab ta teisteski eluvaldkondades — kutsetöös, ühiskondlikus elus, loometegevuses ja mujal — tegutseda süvemalt. Sammud kunsti suunas on sammud aktiivse eluhiaku kujundamise sihis. Ei saa unustada, et esmane, juhtiv osa on siiski isiksuse üldisel sotsiaalsel aktiivsusel.

Eelneva kokkuvõtteks:

- aktiivne eluhiak tähendab ka huvi kunsti vastu;
- kunstitarbimise tase peegeldab inimese üldist vaimset arengutaset;
- kunsti mõju spetsiifika teiste valdkondadega võrreldes on tema toime universaalsus, kõigekülgsus.

Need mõtted avavad lähtehüpoteesi sisu: kunstihuvis ühtivad erisugused eluväärtused. Kuidas kunstiloome esineb inimegevuse kujundliku mudelina ja kuidas kunstitarbimisel koondub mitmekesine eluaktiivsus, seda kajastab joonis.

Kunsti loome ja kunstitarbimise analoogsus.

¹¹ Foht-Babuškin Ю. У. Развитие художественной культуры — органическая часть социального планирования. — В кн.: Проблемы управления и прогнозирования социальной художественной культуры. (Учреждения культуры и их аудитория.) М., 1986, 11.

Et kunst arendab kogu inimese olemust, nähtub otseselt praktilise kallakuga töödest, mitmesugustest eksperimentidest. Eriti palju on sellekohaseid näiteid tuua Eestist. Nii tõestasid Tallinna 24. Keskkooli kogemused tarbekunstikallakuga V—VIII klasside õpilaste vaimset edemust ja paremat õppeedukust võrreldes tavaliste klasside õpilastega. Sellest on rääkinud T. Lepiksaar ja L. Tõnisson mitmel kujutava ja tarbekunsti õpetajate vabariiklikul konverentsil ning arvukates esinemistes ajakirjanduses.¹² Tundub, et alles pärast Kunstnike Liidu juhtkonna ettepanekut noorte esteetilise kasvatuse parandamiseks Eestis¹³ on nende mõtteid tähele panema hakatud.

L. Piirsalu on Tallinna mitme kooli esimestes klassides teinud huvipakkuva eksperimendi. Eesmärk oli vaadelda, kuidas muutuvad võrdse algatasemega lapsed, kui ühtesid viia kontakti kunstimaailmaga, teisi aga mitte. Katseklassides lisati nädalas neli kujutava kunsti tundi, vähendati aga matemaatika, loodusloo ja emakeele tunde. Varsti hakkasid eksperimentaalklasside õpilased edestama vaimses arengus oma eakaaslast tavalistest klassidest, sealhulgas ka matemaatikas, mida oli neil ometi nädalas üks tund vähem.¹⁴ Seda eksperimenti on tsiteeritud paljudes kunstikasvatusele pühendatud kirjutistes.¹⁵ Samalaadseid katseid on ilmselt tehtud mujalgi. Näiteks seati Viiburi linna mitmes üldhariduskoolis sisse esteetiline kasvatus. Lapsevanemad ja õpetajad tunnistavad ühel häälel, et neis klassides, kus õpetatakse esteetikat, on lapsed hakanud paremini õppima, kiiremini kujuneb välja sõbralik kollektiiv, elatakse juba lapsepõlves sisukat vaimuelu.¹⁶

Kõrvutused näitavad, et kunstist huvitunud ja loovharrastuste viljelejatel on arenenum fantaasia, neil on keskmisest kõrgem õppeedukus ja parem käitumine, mis mõjustab kogu koolipere elu. Ega noortele endilegi need asjaolud märkamata jää. Abiturientid ja nooremate kursuste üliõpilased hindavad kunstiaineid esijoones just isiksust vormivate väärtuste tõttu. Selleteemalisi uurimusi on K. Leht üldistanud järgmiselt: «Esteetilis-kunstilise tegevuse hõivatud õpilased on sotsiaal-kõlbelistelt hoiakutelt parim osa õppurkonnast.»¹⁷ (Autori sõnend.)

Need olid eksperimendid, mille uurimisobjektiks noored. Ent kas korudub eespool nimetatud seos ka täiskasvanute maailmas? Kas on kunstilembijad oma huvidelt ja elunähtuste mõtestamiselt teistsugusemad kui Eesti töötajaskond keskmiselt? Vastuse otsimisel lähtutakse sellest, et inimest iseloomustab eriti hästi tema tööväliline aeg, see, kuidas ta täidab oma vaba aega.

Kunstisõprade¹⁸ huvidering on avaram ja harrastuste viljelemine inten-

¹² Lepiksaar, T. Koolireform ja kunstialane üldharidus. — Rahva Häälel, 1985, 18. juuni; Tõnisson, L. Esteetiliste mõjutuste integratsioonist kunstiopetuses. — Rmt.: Kunstikasvatuse probleeme. Kujutava ja tarbekunsti õpetajate nõupidamise teesid. Tln., 1980, 11—12; Тыниссон Л. Возможности определения нравственно-эстетического развития учащихся на основе их изобразительной деятельности (в V—VI классах). — В кн.: Школа и искусство. Таллин, 1982, 151—158.

¹³ Pöördumine Eesti NSV Haridusministeeriumi, Eesti NSV Kultuuriministeeriumi, loominguiliste liitude, kõigi poole, kellest sõltub meie kasvava põlvkonna esteetiline kasvatus. — Sirp ja Vasar, 1986, 7. nov.

¹⁴ Пийрсалу Л. А. Влияние расширенного художественного обучения на умственное развитие учащихся. Автореф. канд. дис. Л., 1978.

¹⁵ Näit.: Художественная культура и развитие личности. Проблемы долгосрочного планирования. М., 1987, 63; Фохт-Бабушкин Ю. У. Художественная культура: проблемы изучения и управления. М., 1986, 50—51.

¹⁶ Журавлев В. В. Мир художественной культуры. М., 1987, 184, 185.

¹⁷ Leht, K. Haridus ja kultuur — nende võõranduses ja lähendamisvajaduses. — Sirp ja Vasar, 1986, 28. nov.

¹⁸ Kinos, teatris, kontsertidel, kunstinäitustel ja muuseumides käimise aktiivsus ning raamatute lugemise tihedus määratlevad ja iseloomustavad vastaja kunstihuvi. Kunstisõbrad on need, kes tegelevad nimetatud harrastustega sagedamini kui elanikkond keskmiselt.

siivsem kui on elanikkonna vastavad keskmised näitarvud. Kunstihuvilised on ühiskondlikult tunduvalt aktiivsemad: ühiskondlikku tööd teeb neist 64%¹⁹, töötavast elanikkonnast 49%. Ka pööravad nad tõsiselt tähelepanu oma üldise ja erialase silmaringi laiendamisele: 53% neist käib loengutel, 54% täiendab oma erialaseid teadmisi ja 82% loeb populaarteaduslikku kirjandust. Eesti NSV kogu töötajaskonna kohta on vastavad arvud märgatavalt väiksemad, nimelt 43%, 37% ja 55%. Matkamise, reisimise ja ekskursioonidel käimise tarve on kunstisse kiindunudel samuti töötajaskonna keskmisest suurem (45%, töötajaskonnast 29%). Õeldu kehtib ka mitmesugustes huvialaringides ja -klubides osalemise kohta (26%, töötajaskonnast 16%). Kunstihuviliste seas on vaimse töö tegijate osakaal suur ja kuna füüsiline treenitus tasakaalustab vaimset pinget, siis on seletatav, miks neid tõmbab spordiga tõhusalt tegelema (65%, töötajaskonnast 51%). Ilmselt on alust K. Irdi väitel, et meie intelligentsi hulgas hakkab kaduma 1930. aastatel moes olnud vaimukultuuri põlastav vastandamine kehakultuurile.²⁰ Praegu on Eesti NSV töötava elanikkonna vaba aja tegevusi uurinud teadlastel põhjust kinnitada, et need sotsiaalsed grupid, kes on tegusamad vaimsete harrastuste puhul, hoolitsevad paremini ka oma füüsilise tervise eest.

Siinkohal üks kõrvutus. Kahjuks on sport mõnele osale vabariigi töötajaist ennekõike põnev vaatamäng. Ollakse küll hästi kursis spordieluga ja jälgitakse agaralt spordivõistlusi (68%), kuid tunduvalt harvemini sunnitakse ennast füüsiliselt pingutama, kas või hommikvõimlemist ja sörkjooksu tegema (51%). Kunstihuviliste hulgas on aga spordiga passiivselt ja aktiivselt tegelejaid ühepalju — 65%. Lisaks sportimisele otsivad nad vaimse töövõime taastamisel ja igapäevaelu pinge maandamisel tuge loodusest. Armastatakse teha pikki jalutuskäike metsas või mere ääres, harrastatakse kalastamist ja jahisporti, korraldatakse nädalalõpu väljasõituid jms. (78%, töötajaskonnast 63%).

Eelneva najal võib väita, et kunstihuvilistele on vaba aeg (kasutades K. Marxi üldtuntud väljendit) tõeline ühiskondlik rikkus, kus avanevad võimalused isiksuse vabaks tegevuseks ja arenguks.²¹ Ehkki kunsti mõju täpse valemiga esitada ei suudeta, on tulemus ilmselge: tubli inimese kujunemine pole kunsti eemale tõrjudes enamjaolt mõeldav. Teisisõnu: kunstikiindumus ja toimekus paljudes elusfäärides on omavahel tugevasti sõlmunud eluhoiakud.

Kunstihuvi ja eluga rahulolu

Eelnevalt oli vaatluskeskmes kõrge vaimsuspotentsiaali kujunemine ja vaba aja mitmekülgsus. Ent kuivõrd mõjutab kunst isiksuse olemust, tema psüühilist enesetunnet? Missuguseid eesmärke selles valdkonnas taotleda? Võib-olla seda, et inimene oleks rahul oma eluga, ei kaebaks stressi üle, oleks iseendaga tasakaalus, teistega suhtlemises heatahtlik, leiaks elus piisavalt eneseteostusvõimalusi jms.? Nimetatud probleeme on sotsioloogilise ankeedi abil raske süvendatult uurida, psühholoogilisi aspekte aga pole sotsioloogid pädevad üksikasjalikult jälgima. Ometi suutsid küsitluse andmed pakkuda inimese tasakaaluseisundist mõnesugusegi ülevaate. Olukorda peegeldasid küsimused, kui õnnelikuna end argielus tuntakse, kas ei piina üksindus, kas hinnatakse elu huvitavaks, kas eluraskused on jõukohased. Lisaks nimetatule sisaldus ankeedis mitmeid väiteid rahulolu kohta elu üksikvaldkondadega — tööga, majandusliku olukorraga, vaba aja veetmisega nii kodus kui ka väljapool seda.

¹⁹ Arvestatud on sagedust vähemalt kord-paar kuus. Üksnes ekskursioonide, reise ja matkade puhul on võrdlusaluseks sagedus kord-paar poolaastas.

²⁰ Ird, K. *Semper idem* ehk mõtterände ja rännumõtteid. Tln., 1970, 95.

²¹ Маркс К., Энгельс Ф. Соч. 2-е изд., 26, ч. III, 265—266.

Paljuräägitud ja vägagi tõsiste probleemidena esilduvad nüüdisajal inimeste sisepingete kasv ja emotsionaalse maailma destabiliseerumise ilmingud. Üks olulisemaid vahendeid, mis aitab emotsionaalse tasandi protsesse harmoonilisemaks muuta, kogunenud pingeid maandada, on kunst.²² Tuntud kunstipsühholoog L. Vögotski kirjeldab öeldud järgmiselt: «Maailm valatakse inimesse läbi suure lehtri tuhandete kutsete, kiindumuste, ärrituste kujul. Tühine osa sellest realiseeritakse ja see nagu voolaks välja väikese avause kaudu. Täiesti loomulikult peab mitteteostatud osa, mis ei lähe läbi meie tegevuse kitsa avause, ükskõik mil viisil välja surutama... Tasakaalu saavutamine inimeses on niisama hädavajalik, nagu klapi avamine katlal, milles auru surve ületab keha vastupanuvõime. Nähtavasti kunst ongi samalaadne plahvatuslik keskkonnaga tasakaalustaja.»²³

Ent kuidas aitab kunst **emotsionaalset tasakaalu saavutada**? Kunsti sellest võimest saab esile tuua mitu aspekti.²⁴ Alustuseks **tundeelu korras- tamisest ja ergastamisest**. Kunstiteose vastuvõtul elatakse läbi tõelisi tundeid — naerdakse, nutetakse, tajutakse hirmu jms. Mõistagi ei saa kunsti tekitatud tundeid samastada igapäevaelu emotsioonidega. Nimelt ollakse teose vastuvõtul aktiivsed üksnes seesmiselt, mitte praktilistes tegudes. Ei jookse ju keegi teatris kangelase saatuse pärast muret tundes talle lavale appi. V. I. Lenin rõhutas eriliselt Feuerbachi mõtet «kunst ei nõua, et tema teoseid peetaks **tegelikkuseks**».²⁵ Sellest hoolimata et kunstiemotsioonid erinevad suurel määral tavalistest, toimivad nad ometi vaimuelu pingeseisundist vabastavalt ja sisemaailma puhastavalt. Eesti töötajad nime- tasid tähtsaks kunstihuvi motiiviks asjaolu, et «kunst võimaldab tundeid välja elada». Vähemal määral seostati seda väidet kujutava kunstiga (tab. 2). Kõige enam nähti emotsionaalse maailma mõjutajana, kogu ole- muse läbiraputajana muusikat (44%²⁶). Tundesfääri täiustamine on meile kõigile äärmiselt oluline, sest arenenud ja sügavad elamused mitmekesis- tavad kontakte ümbritseva maailmaga. Üksnes need normid ja ideaalid, mis on tunnetega vastu võetud, muutuvad seesmisteks veendumusteks, hoiakuteks, saavad meie elujuhisteks.

Tabel 2

Eesti NSV töötajaskonna kunstitarbimise motiivid (%)

Kunstitarbimise motiivid	Muusika	Kino	Teater	Kirjan- dus	Kujutav kunst
Võimaldab nautida kunsti- meisterlikkust	33,6	32,6	41,6	29,1	33,6
Pakub meelelahutust	74,5	69,5	54,1	44,2	13,0
Annab uut elujõudu, tõstab teotahet	46,9	26,2	27,3	36,8	8,7
Laiendab silmaringi	23,0	56,4	44,6	75,8	26,4
Võimaldab tundeid välja elada	43,8	27,3	26,2	25,2	8,8
Pakub ideaale, eeskujusid	6,7	43,9	34,1	53,9	5,3
Aitab elu paremini mõista	9,2	50,9	44,7	63,7	8,8
Juhib mõtteid kõrvale argimuredelt	68,8	55,5	42,3	43,9	16,3
Opetab mind ennast midagi looma	8,4	12,6	10,6	27,1	17,1

²² Siinkohal analüüsitakse lühidalt üksnes neid kunsti aspekte, mis kirjeldavad isiksuse psüühilist enesetunnet.

²³ *Выготский Л. Психология искусства*. М., 1987, 236.

²⁴ Kunst on oma mõjukuses terviklik nähtus, tema üksikud küljed on tihedalt seotud ja üksteiseks üleminevad ning eraldada on neid võimalik üksnes abstraktsioonis.

²⁵ *Lenin, V. I. Teosed*, 38, 58.

²⁶ Protsendid näitavad, kui palju oli töötajate hulgas ühe või teise suhtlemismotiivi puhul *jaa*-vastuse andjaid.

Kindlasti on inimese psüühikat tasakaalustav roll **kunsti kompenseerival võimel**. Avaldub see mitmel viisil. Ühelt poolt elatakse taieste vahendusel läbi neid tundeid, millest igapäevaelus jääb vajaka. Teisalt pakub kunst, nagu väljendub L. Stolovitš: «... võimalust vaimselt täiendada seda, millest inimesel jääb paratamatult puudu tema ajas ja ruumis piiratud elus»²⁷. Esteetiku vaimuka väljenduse kohaselt on kunst inimeste loodud «ajamasin», mille abil on võimalik reisida minevikku ja kujutletavasse tulevikku, saada juurde kogemusi, elada läbi «tuhandeid elusaatusi».²⁸ Kolmas ning väga oluline kunsti kompenseeriv aspekt ilmneb selles, et teose vastuvõtu hetked suudavad meid panna unustama tegeliku elu raskusi ja probleeme. Lausungit «kunst juhib mõtted kõrvale argimuredelt» valiti oma tõdemuste kinnituseks kunstiga lävimise põhjuste hulgas märgatavalt tihedamini kui teisi motiive. Kirjanduse ja teatri puhul oli töötajaskonnas selliselt vastanuid 43—44%, kino puhul aga juba 56%, ent kõige enam otsiti korvet muusikast — seda märkis 69% töötajaskonnast.

Intervjuudest võib tuua mitmeid näiteid, kus kunst on olnud tõsiste hingehädade juures toetajaks, negatiivsete emotsioonide pingest vabastajaks. Üks 40-aastane naisküsitletu rääkis: «Mul oli pärast abielulahutust sügav neurasteenia. Teised inimesed ei suutnud mind abistada ja ega ma neilt toetust ei otsinudki. Hingelise tasakaalu sain tagasi luuletusi lugedes.» Samalaadset mõtet leiab paljude loovinimeste kirjutistes, kus nad arutavad kirjanduse mõju üle. «Luulel on loojale psühhoteraapiline toime, heale, tundlikule luulesõbrale samuti... Luuletus võib olla hoopis teisest asjast, aga ta vabastab, puhastab, aitab eluraskusi ületada.»²⁹

Eespool kirjeldatud juhtumites oli kunst isiksust tasakaalustavas, tema sisemaailma stabiliseerivas rollis. Edasi taieste suutlikkusest lugejaid-vaatajaid-kuulajaid **tegudele kutsuda, neid otseselt aktiivistada**. Seda kunsti võimet väljendavad omavahel tihedalt seotud ja kohati teineteiseks üleminevad kunsti aspektid, nagu «kunst pakub ideaale ja eeskujusid» ja «kunst annab uut elujõudu, tõstab teotahet». Suutlikkuses meid seesmiselt ergastada ja enesetundele kindlust lisada nähti kõige tugevamad olevat kirjandusteosed (37%) ja muusika (47%). Väga ilmekalt on kunsti nimetatud olemust kirjeldanud J. Järvet, põhjendades, miks biograafilised romaanid on tema lemmikraamatud. «Nad käsitlevad inimese eluvõitlust, võitlust enda täiustamise nimel, näitavad seda, kui raskelt tulevad saavutused, tuleb tunnustus. See kuidagi aktiveerib sind, annab julgust, jõudu, tuult tiibadesse.»³⁰ On täiesti arusaadav, kui kõrvuti suurmeeste elulugude ja memuaaridega on lugejate hulgas vägagi tagaotsitav eneseanalüüsi ja suhtlemiskunsti õpetav kirjandus (näiteks V. Levi «Enesemuutmise kunst», «Kunst olla ise» jms.). Kuigi seda laadi teostel on silmapaistev võime olla lugeja vaimse energiapotentsiaali ärataja, on kunst tervikuna, kogu tema žanrite ja teemade rikkuses tegutsema suunaja ja õhutaja, inimese optimaalse alge tugevdaja.

Väidet «kunst ergutab teotahet» ei saa võtta täht-tähelt. Oigem on öelda, et kunst loob selleks tunnete kaasabil soodsa eelpinna. Kujundavad ju teose vastuvõtul tekkinud sümpaatiat- ja antipaatiatunded omakorda hoiakuid, vormivad elusihte. Nagu väljendus M. Kagan, on emotsioonid väärtushinnangutele tugibaas, nende eriline psühholoogiline lähtealus.³¹ Nimelt väärtusorientatsioon, hoiakud ja huvid ongi need, mis tõukavad inimest juba praktiliselt tegutsema.

²⁷ Столович Л. Н. Жизнь — творчество — человек. Функции художественной деятельности. М., 1985, 230.

²⁸ Samas, 230—231.

²⁹ Kõst, E. Loomine ja lugemine. Tln., 1986, 93.

³⁰ Samas, 162.

³¹ Кagan M. C. Человеческая деятельность, 160.

Tegudele õhutatav alge peitub ka kunsti võimes esitada aateid ja eeskujusid. Kunsti erilisus seisneb tema sugereerivas jõus. «Kunst sisendab oma teoste kaudu meisse teatud tundeid ja soove, loob hingelis-vaimse häälestatuse,» kirjutab L. Stolovitš.³² Kunstniku hinnangute, mõtete ja väärtuste ülekandumist taieselt vastuvõtjale tajuvad küsitletud vägagi hästi, kui nad soostusid arvangute loetelus väitega «kunst pakub ideaale ja eeskujusid». Kirjanduse ja kino puhul oli see üks kaalukamaid suhtlemismotiive (vastavalt 54% ja 44%). Nähes kinolinal või teatrilaval elujõulist ja õiglast isiksust, lugedes raamatuid, kus ülistatakse tarkust ja voorust, tuntakse kunstist lähtuvate mõtete tugevat sisenduvõlu. Kuigi see kõik on ka täiskasvanule vajalik, on eeskujud eriti tarvilikud noortele nende maailma suhtumise, isiksuse kogu olemuse vormimisel. On ju üldteada tõik, et noormehed ihaldades võitlusi ja võite, seiklusi ja ohte, on vaimustatud Dumas', Reidi, Stevensoni jt. kirjanike loodud kangelastest ning püüavad käituda nende julgete ja tugevate meeste moodi; neidude tundemaailm aga kujuneb enda samastamisel armastusromaanide (Brontë, Hardy, Sandi jt. autorite) kangelannadega. On esmatähtis, et noore «mina» vormimisel oleks eeskujuks üllad tegelased. Seda põhjusel, et noored on matkijad ja positiivset eeskujut mitte leides astub asemele negatiivne. Juba seetõttu on vajalik teada, missugust kirjandust noored loevad, missuguse filmi- või raamatukangelase käitumist ja mõtteid püüavad järgida. Täielikus lühinägelikkuses võib süüdistada lapsevanemat või õpetajat, kes piirdub üksnes teose läbilugemise fakti kontrollimisega, ent saadud muljest ei huvitu. Nukker oli kuulda üht lapsevanemat veendunult rääkimas: «Mida tütar loeb või kinos vaatab, seda ma täpselt ei tea ega küsigi. Vanema esmane kohustus on jälgida, et lapse õppeedukus oleks korras.»

Kunst on aktiivsele tegutsemisele õhutajana ja isiksuse sisemaailmas emotsionaalse tasakaalu loojana universaalne ning asendamatu. Seda arvestades võiks loota, et kunstist huvitunud tunnevad end igapäevaelus kindlalt ja stress vaevab neid keskmisest tunduvalt harvemini. Mida ütlevad selle kohta sotsioloogilise küsitluse andmed (tab. 3)? Ankeedivastused toetavad esitatud hüpoteesi: väitele «minu elu on õnnelik» andis jaatava vastuse 72% kunstisõpradest (töötajatest 52%). Ilmselt on need inimesed keskmisest korrastatuma emotsionaalse maailma ja aktiivsema eluhoiakuga.

66% kunstihuviliste hinnangul on nende elu väga huvitav (töötajaskonnast 50%-l). Millega seletada arvude erisust? Teoreetikud on kunsti puhul olulisena esile tõstnud inimloome aspekti, suutlikkust kujundada ja täiustada isiksuse kogu olemust, positiivsele muundumisele allutada kõiki tema vaimseid võimeid. Kunst vormib inimest ja samas teeb tema elu huvitavaks sellega, et teose vastuvõtjal saavad inimajaloo kogemused ja kunsti-pärandid individide sisemiseks rikkuseks. Arendav aspekt kaasneb ka muudes inimtegevuse liikides, ent neis on ta teisejärguline ja varjatud. Näiteks on materiaalses tootmises ennekõike oluline eluks vajalike esemete valmistamine. Hoopis teine asi on skulptuuride ja maalide vaatamine, ilukirjanduse lugemine jms., kus inimest täiustav mõju on esiplaanil ja esmatähtis. Kõik see on omakorda eelduseks ja tõukeks eneseteostusvaldkondade laienemisele. Nii pakub kunst võimalust end igakülgselt arendada, ümbritsevat maailma senisest sügavamalt ja nüansirikkamalt tajuda. Teisisõnu: elada huvitavamalt ja põnevamat elu.

Eelnevast lähtudes on mõistetav seegi, et ankeetides väidab iga teine kunstisõber: olen rahul oma vaba aja veetmisega.³³ Ankeedi tegijad ootasid seaduspärasust, et uued huvialad tekitavad üha uusi ja kõrgemal tasemel nõudmisi. Õeldust lähtudes peaksid käärivad soovid ja nende realiseer-

³² Столович Л. Н. Жизнь — творчество — человек, 210.

³³ Rahuloluhinnangut peegeldavad vastused «täiesti» ja «põhiliselt».

Rahulolu erinevate eluvaldkondadega Eesti NSV töötajaskonnas
ja kunstihuviliste seas (%)

	Töötajaid	Kunstihuvilisi
Olen rahul (täiesti või osaliselt)		
Eluga üldse	46,2	57,0
Majandusliku olukorraga	31,1	20,9
Tööga	55,7	66,3
Vaba aja veetmise võimalustega:		
— kodus	58,9	67,4
— väljaspool kodu	39,4	48,8
— vaba aja veetmise sisuga	37,5	49,3
Hinnangud elule		
Minu elu on kerge või pigem kerge kui raske	22,8	34,2
Mul on palju lähedasi inimesi		
või ma ei tunne end üksildasena	80,0	81,0
Elu on üsnagi (või väga) huvitav	49,8	66,4
Olen võrdlemisi (või väga) õnnelik	52,1	72,3

rimisvõimaluste vahel alati püsima jääma, seda eriti juhul, kui huvide-sfäär on sisukas ja kõigekülgne. Seetõttu oli mõnesuguseks ootamatuseks paljude kunstihuviliste nending, et nad veedavad jõudeaega soovikohaselt. See pole ainuke sfäär, kus kunstihuvilised end kindlalt ja hästi tunnevad. Ka kutsetööle hinnangut andes vastas neist 66%, et nad on rahul oma tööga (töötajaskonnast 56%). Üldise positiivse hoiaku puhul on ometi üks valdkond, kus kunstihuviliste väited on keskmisest negatiivsemad. See on suhtumine oma majanduslikku olukorda: sellega oli rahul 21% kunstihuvilistest, seevastu töötajaskonnast 31%. Kriitiline seisukoht saab mõistetavaks, kui arvestada, et vaimse töö tegijate palgad on füüsilise töö esindajate omast madalamad.

Positiivne üldhoiak viitab selliste omaduste olemasolule nagu eluoptimism, heatahtlikkus, suhtlemissuutlikkus, oskus näha inimestes nende kõige meeldivamaid külgi, mis kõik kokkuvõetult neutraliseerivadki võimalike konfliktsituatsioonide teket. Et aga mõista teist inimest, tuleb eelkõige õppida tundma iseennast, peab heitma endale elutargema ja erapooletuma pilgu. Kunst on üks vahendeid, mis aitab inimesel ennast leida, saada paremaks ja teisi arvestavamaks. A. H. Tammsaarelt on pärit väga kaunis lausung: «Sest kui keegi on ilu näinud, kui keegi on ilu nähes ilu tundnud, saab tema ise seeläbi ilusamaks.» Nii mõjustab kunsti harrastamine oluliselt tunnete tasandit, kallutades selle spektrit pehmemate ja heatahtlikumate emotsioonide suunas. Isiksuse mina-struktuuri positiivsed väärtused aga suunavad ilu ja headuse nägemisele ka väljaspool kunstisfääri, ümbritseva elu teisteski valdkondades.

Heatahtlikkuse puudumine suhtluses on praegushetkel tõusmas suureks probleemiks. Tallinna 47. Keskkoolis korraldati 1986. aastal ekspressküsitlus, millega uuriti õpilaste omavahelisi suhteid. 55% õpilastest vastas, et kaasõppurid on nende suhtes kasutanud vägivalda (kehalist või moraalset).³⁴ Kasvatuse eesmärk peaks olema sellise käitumistasandi kujundamine, mis suurendaks noorte omavahelist heatahtlikkust. Lisaks eksperimendi autori soovitatud praktilistele suhtlemisülesannetele võiks inimväärsuste hoiakute kujundamine toimuda ka kunsti kaasabil. Võivad ju taiesed viia inimest seisundini, kus ta sisemiselt tajub, et ei suuda midagi halba ja inetut korda saata. Omapärane sellekohane näide on «Henriku

³⁴ Parktal, A. Õpilaste kõlbeline ja esteetiline kasvatus koolis. — Nõukogude Kool, 1987, nr. 2, 38–40.

Liivimaa kroonikas». Nimelt jutustab kroonik, kuidas Beverini linnuse piiramise ajal preester üles kindlustusele tõusis ja sel ajal, kui teised võitlesid, muusikariistal mängima hakkas. Barbarid, «kuuldes laulu ja riista selget heli», lõpetasid piiramise ja lahkusid linnuse juurest. Muusika «võitis» kallaletungijad.³⁵ Tahaks väga uskuda loo tõepärasust!

Loomulikult ei maksa kunstiharrastusi fetišeerida, mingiks imerohuks pidada. Tuleb arvestada ajakirjanduses väljaõeldud hoiatust, et võib ju peast lugeda Homerost ja Paul-Eerikut, aga ikkagi jääda külma hingega inimeseks, ideelagedaks küünikuks ja buldooseri hoolimatusega läbimurdvaks karjeristiks.³⁶ Ent üldjuhul kunst ülendab ja õilistab inimest, teeb teda paremaks, aitab kaasa kogu tema olemuse inimesestamisele. Viimast lausest rõhutatagu eriti sõnu «kogu olemus». Jutt on kunsti kõigekülgsest mõjust inimesele. See idee on kirjutises mitmeid kordi esile tõusnud. Võib öelda teoreetikute sõnadega: kunst ei täiusta mitte inimpsüühika üksikuid külgi, vaid isiksuse kõiki vaimseid võimeid³⁷, avaldades terviklikku mõju isiksusele tervikuna³⁸.

*

1988. aastal toimus Eestis esteetilise kasvatus kontseptsiooni ja kompleksprogrammi lähteülesande saamiseks konkurs. Kunsti toimet iseloomustades märkis üks konkursis osaleja, et inimene, kellel on vajadus ilu järele, kes suudab seda tarvet rahuldada ja ka ilu omaenda ümbruses luua, on üldiselt tasakaalukam ja õnnelikum, tema tegevus viljakam. Lähedane kontakt tippkunstiteostega süvendab inimeses mõistvust, tolerantsust, igäuhele meist vajalikku empaatiat. Nõusiudes, et kasu, mida saadakse kunstivallas osalemisest, ei ole küll kvantitatiivsete vahenditega adekvaatselt mõõdetav, ometi on kogu eelnev sotsioloogiline andmestik omapäraseks illustratsiooniks teoreetiku mõtteavaldusele. Kaasneb ju kunstist osasaamisega tasakaalukus, optimistlik eluhoiak, vaba aja kasutamise sisukus ja mitmekülgsus, rahulolu elu eri külgedega jms. On ilmselge, et kunsti ei tohi meie elukorralduses enam mingil juhul teisejärguliste kilda tõrjuda ega võimaluste puudumisel hoopiski kõrvale jätta. Praegushetke esteetiliste ja kõlbeliste väärtuste kriisi oludes tuleb püüda kunsti inimesestavat võimet maksimaalselt ära kasutada. Tõsiasi, et mitte kõigile pole ühtmoodi antud loovvõimet, seda ka kunstiga suhtlemisel, ei tee probleemi teravust olematuks.

³⁵ Henriku Liivimaa kroonika. Tln., 1982, 90—91.

³⁶ Utt, O. Kultuurikommentaar. — Sirp ja Vasar, 1986, 21. nov.

³⁷ Егоров А. Проблемы эстетики. М., 1974, 169.

³⁸ Столович Л. Н. Жизнь — творчество — человек, 259.

Esitanud J. Kahk

Eesti NSV Teaduste Akadeemia
Filosoofia, Sotsioloogia ja Oiguse Instituut

Toimetusse saabunud
2. XII 1988

Вирве-Инес ЛАЙДМЯЭ

СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ДЕЙСТВЕННОСТИ ИСКУССТВА

В статье рассматривается роль искусства в формировании духовного потенциала человека. Исходными данными служат материалы проведенного в 1985 г. сектором социологии образа жизни Института истории АН ЭССР анкетного опроса трудящихся республики (2000 анкет).

Анализ данных показывает, что в отличие от многих сфер жизни, развивающих какие-то отдельные стороны личности, искусство воздействует на человека в целом. Тезис о всестороннем воздействии искусства подтверждают данные опроса о ценностных ориентациях людей, о характере проведения ими досуга.

В статье охарактеризованы мотивы общения с искусством. Детальному анализу подвергнуты мнения трудящихся о том, в какой мере искусство может снимать стресс, отвлекать мысли от бытовых забот, формировать идеалы, обогащать жизненный опыт, поднимать активность и т. д. На основе эмпирического материала выясняется, что любители искусства по сравнению с остальными анкетирруемыми гораздо уравновешеннее, оптимистичнее смотрят на жизнь и находят больше возможностей самовыражения. Все эти факты говорят о существенной социальной эффективности сферы искусства, которую следовало бы использовать максимально и гораздо лучше, чем до сего времени.

*Институт философии, социологии и права
Академии наук Эстонской ССР*

Поступила в редакцию
2/XII 1988

Virve-Ines LAIDMÄE

SOCIOLOGICAL ASPECTS OF STUDYING THE INFLUENCE OF ART

The author examines the role of art in stimulating mental activities of an individual. It is based on the questionnaire carried out among the working people of the republic by the Department of Sociology of the Institute of History of the ESSR Academy of Sciences in 1985. About 2000 respondents answered.

The analysis of the data shows that contrary to many activities which develop only some particular aspect of a personality, art affects the personality as a whole. Supporting evidence to that thesis is found in observing people's values of life as well as their leisure behaviour patterns.

Motives for the participation in art are characterized. Viewpoints of people on the role of art in relieving strain, taking one's mind off one's daily troubles, offering ideals, enriching one's experience, stimulating one's will-power, etc. are analysed in detail. Empirical data show that those inclined to art are on the average more balanced, more optimistic and find ample possibilities of self-realization in daily life. All the facts emphasize the great social value of art.

*Academy of Sciences of the Estonian SSR,
Institute of Philosophy, Sociology and Law*

Received
Dec. 2, 1988